

YASHIL

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№9

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB[®]
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

OpenAIRE

ROAD

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

BASE

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Crossref

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 945 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 1-sentyabrda ruxsat etildi.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukhonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Rakhimovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Postdan xaridgacha: influenser va ilg'or veb-ilova (PWA – progressive web app)ning chakana sotuvga real ta'siri	14
Abdulaziz Madjidov	
Ta'lim xizmatlari bozori samaradorligini oshirishda ta'lim klasterlarining roli	22
Imamova Nilufar Asamutdinovna	
Korxona raqobatbardoshligini oshirishda marketingning tovar strategiyasidan foydalanish holati.....	29
Xidirov Sherzod Olimovich	
O'zbekistonda moliyaviy savodxonlikni institutsionallashtirish: NFIS, Finlit.uz va ta'lim islohotlari	34
Irgashev Anvar Farxodovich	
Moslashuvchan menejment tizimlarini yashil iqtisodiyotga integratsiyalash tasnifi	39
Umarov Bexzod Batirovich	
Qishloq xo'jaligida innovatsion marketing strategiyasini ishlab chiqish.....	43
Sheraliev Axror Sodiqovich	
O'zbekiston Respublikasida moliyaviy bank xizmatlarini rivojlantirishning tendensiyalari, undan samarali foydalanish imkoniyatlari va konseptual jihatlarini	48
Roziqov Behzod Bahrom o'g'li	
Metallurgiya korxonalarida raqamli texnologiyalarni joriy etish chet el tajribasi	54
Abdullayeva Matluba Nematovna	
Исследование связи между восприятием изменения климата и внедрением устойчивых методов ведения сельского хозяйства в Узбекистане	59
Светлана Ражабова, Бахром Миркасимов	
Surxondaryo viloyati qishloq xo'jalik tarmog'ini barqaror rivojlantirishni iqtisodiy-ekologik modellari	68
Abdug'aniyev Otabek Allajonovich, Xo'jamqulov Bekzod Turdaliyevich	
Milliy iqtisodiyotda real sektor salmog'i va uning o'zgarish tendensiyalari	75
Mambetjanov Qahramon Qurbandurdiyevich, Isroilova Muhabbat Rustamjon qizi	
Qo'shilgan qiymatni soliqqa tortish uslubiyoti: xususiyatlari, vazifalari va muammolari	89
Xaitov Shuxrat Sharipboyevich	
Kognitiv yondashuv asosida tibbiyot oliy ta'lim muassasalari talabalari grammatik va diskursiv kompetensiyalarini shakllantirishning nazariy modeli va pedagogik texnologiyasi.....	94
Dadadjanova Feruza Muhammadyusupovna	
Transport tizimining rivojlanishi milliy iqtisodiy o'sishining asosi sifatida	98
Narziyev Umidjon Baxrillayevich	
Loyiha risklarini aniqlashda zamonaviy usullar va ularning samaradorligi.....	105
Marufhanov Davron Xasanovich	
Современные методы управления на железнодорожном транспорте в процессе трансформации системы.....	109
Кушакова Мамура Наримановна	
Финансовые механизмы и модели менеджмента в развитии устойчивой экономики транспортных компаний	115
Шарапова Гулчехра Рустамовна	
Kasbiy ta'limda o'quvchilarning raqamli kompetensiyasini shakllantirish va baholashning innovatsion yondashuvlari	120
Maxkamova Zuhra Tursunpulotovna	
Audit ishi sifati darajasini oshirish yo'nalishlari.....	124
Qushmatov Otaxon Qurbonaliyevich	

Erkin iqtisodiy zonalarda investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning nazariy va amaliy asoslari.....	131
Yuldashev Baxtiyor Gayradjonovich	
Ko'chmas mulk qiymatini baholash va uning ekonometrik tahlili	135
Jaloliddinova Mohira Alisher qizi	
Современные тенденции и вызовы бюджетно-макроэкономической политики в Узбекистане	142
Хазраткулова Лола Нармуминовна	
Intellectual mulkda iqtisodiy mohiyat, mazmun hamda huquqiy jihat uyg'unligi	148
N.D.Maxmudova	
Axborot texnologiyalari asosida ta'limda loyiha boshqaruvida sun'iy intellekt va mashinali o'qitish imkoniyatlari	152
Xodjiyeva Durdona Abdurasolovna	
Концепция "Зеленого учета" и его значение для экономического развития.....	157
Умарова Зулайхо Турсуновна	
Iqtisodiyotning asosiy tarmoq va sohalariga kiritilgan investitsiyalarning joriy holati tahlili	166
Ismailova Kutlibeka Ulug'bek qizi	
O'zbekistonda yoshlar tashkiloti faoliyatini tashkil etishning o'ziga xos jihatlari va rivojlanish bosqichlari	172
Usmonov Adxamjon A'zamjonovich	
O'zbekiston Respublikasi maxsus iqtisodiy zonalarini investitsion holatini hududlar kesimida tahlili.....	178
Anvarxonov Abdulatifxon Jamshidxon o'g'li	
Kichik biznes va o'rta biznesni rivojlantirish orqali aholi farovonligini ta'minlash.....	184
Ahmedov Oybek Turgunpulatovich, Nurqulov Nurbek Sirojiddin o'g'li	
Fiskal siyosat instrumentlari orqali yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va legallashtirish metodologiyasi.....	189
Ergasheva Malikaxon Avazxon qizi	
Fond bozorida savdo strategiyasi va uni amalga oshirishga yo'nalishlari.....	192
Soliev Istam Ixtiyorovich	
Sanoat korxonalarini innovatsion rivojlantirishning asosiy tamoyillari	197
Yuldasheva Kamola Miraliyevna	
Iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda davlat boshqaruvi tizimining isloh qilinishi: Tajriba va istiqbollar.....	202
Mashrabaliyev Ibroximbek Mashrabaliyevich	
Iqtisodiyotning real sektorida investitsion loyihalarni moliyalashtirish amaliyoti.....	209
Qosimova Lola Sultanovna	
Sanoat mahsulotlari eksportida logistika zanjirining uzluksizligini ta'minlash: nazariy asoslar va amaliy yondashuvlar.....	217
Kurbonova Ma'mura Abdukarim qizi	
Soliq ma'murchiligiga zamonaviy texnologiyalarini joriy etish orqali qo'shilgan qiymat soliq ma'murchiligi bazasini kengaytirish yo'llari	222
Raxmonqulov Umidjon Rustam o'g'li	
Инновационные подходы к созданию проблемно-ориентированной системы прогнозирования, оптимизации и управления отраслями региональной экономики (жилищное строительство)	231
Далиев Ахтам Шарафутдинович	
Tovar-moddiy resurslar harakati samaradorligini oshirishda UZEX faoliyatining joriy holatini baholash.....	238
Sherzod Xolmurodovich Pardayev, Mamatkulov Farrux Gulomjon o'gli	
Sog'liqni saqlash tizimida tadbirkorlik faoliyatining turlari	244
Solikhova Dildora Alisher qizi	

“O‘ztemiryo‘lyo‘lovchi” ajning asisii faoliyatini samaradorligini oshirishda autsorsing xizmatini joriy etish strategik asoslari	250
Kaxarova Nilufar Yerkinjonovna	
Mintaqani kompleks rivojlantirishning metodologik asoslari va ustuvor yo‘nalishlari.....	256
Jumayeva Zulfiya Qayumovna	
Sog‘liqni saqlash tashkilotarida xarajatlar samaradorligini ta‘minlash masalalari	260
Raximova Maftuna Axmadjon qizi	
Aksiyadorlik jamiyatlarida sof foydani taqsimlash bilan bog‘liq bo‘lgan soliq solish masalalari	264
Suyunov Otabek Shuxrat o‘g‘li	
O‘zbekiston qonunchiligida raqamli transformatsiya jarayonida elektron to‘lov kartalarini soxtalashtirishni jinoyatlashtirish	276
Maxsadaliyeva Maftuna Toxir qizi	
Mamlakatimizda intellektual xizmatlar bozorini rivojlantirish masalalari.....	281
Miyassarov Davron Abdurashid o‘g‘li	
Validation of the dutch eating behaviour questionnaire (DEBQ) in a sample of uzbek women.....	285
Khursana Usmanova, Dr Muhammad Bilal, Dilafuz Qo‘chqorova	
Iqtisodiy xavfsizlik tizimlarini o‘ziga xos jihatlari	295
Nabiyev Bexzod Shavkatovich, Bayboboeva Firuza Nabijonovna	
Davlat qarz siyosatini optimallashtirishda islomiy moliya instrumentlarining qo‘llanish imkoniyatlarini kengaytirish yo‘nalishlari	299
Tilabov Nasrulla Tashmurotovich	
Роль институциональных структур фондового рынка в обеспечении финансовой стабильности.....	305
Камилова Севара Анваровна	
The Impact of Digitalization on the Management System in the Entrepreneurial Environment of Uzbekistan.....	309
Ibragimova Saida Ilkhomovna	
China’s Investment Strategy in Uzbekistan: Sectoral Trends and Strategic Implications (2013–2024).....	313
Maftuna Nuriddinova	
Qo‘shilgan qiymat solig‘i tushunchasi va uning iqtisodiy mohiyati	319
Eshkarayev Bobir Chariyevich	
Raqamli boshqaruvning afzalliklari va uni rivojlantirish istiqbollari	324
Xolbayeva Marg‘uba Qazoqboyevna	
Korporativ boshqaruvning nazariy asoslari: O‘zbekistonda qo‘llanish imkoniyatlari.....	328
Jumayeva Guzal Sherxon qizi	
Audit organizations in Uzbekistan	332
Razzaqov Jasur Xamraboevich, Yaqubov Matrasul Mavlonberdiyevich, Sabirova Nodira Komil qizi	
Xorijiy investitsiyalarning turlari va xususiyatlari	337
Gofurov Doston Boxromovich	
Mahalliy budjet mablag‘larining samaradorligini oshirishda auditning o‘rni.....	341
Primova Shaxnoza Komiljonovna	
Модели управления государственными финансами в зарубежных странах.....	345
Наимов Шохрух Шарофиддинович	
O‘zbekistonning sirkulyar iqtisodiyotga o‘tishi: yashil o‘sish indikatorlari tahlili	352
Hakimov Anvarjon Abdulloyevich	
Innovation management in the education system: practical challenges, international experience, and effective strategies based on the example of Uzbekistan.....	356
Imomov Inomiddin Abdulxamidovich, Egamberdiyev Farxod Botirovich	
Трансформация энергетического комплекса Узбекистана: текущее состояние и перспективы развития	363
Хмель Е.В., Мирджалилова Д.Ш., Дерюгина Е.А., Лозовская Н.А.	

Improving the efficiency of personnel management and optimizing labor costs in Sam Glass LLC.....	368
Musayeva Shoira Azimovna, Agzamov Avazkhon Talgatovich	
Interactive design and museum management: enhancing guided tours through IOT and virtual solutions.....	374
Ibrokhimova Aziza Abbasovna	
Hududlar investitsion jozibadorligini oshirish yo'llari.....	379
Imomova Kamola Novfal qizi	
"Innovatsion usulda baliq yetishtirishning iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari (Sirdaryo tumani misolida)"	385
Bo'ltakov Sardor Oqbo'ta o'g'li	
Bank filial tarmoqlari samaradorligini baholashning xorijiy tajribasi va undan O'zbekiston banklari amaliyotida foydalanish imkoniyatlari	392
Xoshimov Og'abek Nizomjon o'g'li	
Zamonaviy iqtisodiyotda davlat xaridlarinin elektron savdolarining o'rni	398
Burxanov G'ofur Baxodirovich	
Реализация концепции развития рынка зеленой экономики в сфере экономической безопасности Республики Узбекистан.....	401
Юнусова Римма Рахманбердиевна	
Tijorat banklaridan "foyda" solig'ini undirishning bugungi holati.....	408
Ergasheva Lobar Raxmatulla qizi	
O'zbekiston oziq-ovqat sanoatini iqtisodiy rivojlantirish yo'nalishlari	415
Abasova Gulirano Rahmatullo qizi	
Xorijiy tajribalar asosida ekologik tadbirkorlikning innovatsion va investitsion yo'nalishlarini tashkil etish	419
Turg'unova Tursunoy Maratovna	
Sanoat korxonalari jozibadorligini oshirishda marketing strategiyasini amalga oshirish xususiyatlari	424
Raxmonova Feruza Musakulovna	
Turizm sohasida investitsion faoliyat: nazariy asoslar va amaliy yo'nalishlar.....	428
Ergashev Durdonaxon Aziz qizi	
Qashqadaryo viloyatida barqaror turizmning rivojlanish tendensiyalari va mavjud muammolar tahlili.....	432
Suyunova Dilnoza Mexridin qizi	
Iqtisodiy rivojlanish jarayonida investitsion resurslarning mutanosib taqsimlanishi: samaradorlik va ustuvor yo'nalishlar.....	436
Otaboyev Feruzbek Oybek o'g'li	
Xususiyy banklar faoliyatini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning moliya bozoriga ta'siri	441
Abduqahhorov Asilbek Ahror o'g'li	
Mehnat resurslari tushunchasi, tarkibi va uning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati.....	447
Kobilova Zebo Bobokulovna	
Xorijiy davlatlar tajribasida moliyaviy siyosatning makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi roli.....	453
Jabborova Dilafruz	
The impact of exchange rate policy on the financial-monetary system and economic growth.....	459
Raxmanova Laylo Baxodirovna	
Современные вызовы и модельные подходы к обеспечению конкурентоспособности банковской системы Узбекистана.....	464
Юлдашева С.Ш.	
Iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirishda soliq mexanizmidan samarali foydalanish yo'llari	470
Ishimova Mohinur Absalomovna	
Innovative pathways for advancing sustainable tourism in Uzbekistan.....	477
Feruz Karimov	

Tijorat banklarida biznes subyektlari faoliyati samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish yo'llari.....	482
Mirpulatova Luiza Mansurovna	
O'zbekistonda sanoat zonalarining rivojlanish bosqichlari va huquqiy-me'yoriy asoslari	488
Vafoyev Akmal Ikromovich	
Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan samarali foydalanishda Germaniya tajribasi	493
Pardayeva Maftuna Ulug'bek qizi	
Korxonalar moliyaviy faoliyati bo'yicha auditorlik risklarini xalqaro standartlar asosida baholash	497
Shirinov Uchqun Abduxalilovich, Abduxalil-zoda Ra'no Muzaffar qizi	
Ishlab chiqarish xarajatlarining tarkibi va ularni pasaytirish usullari	501
Sodiqov Mirahror Abbos o'g'li	
O'zbekiston Respublikasi hududlarini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda mahalliy budjetlarning ahamiyati.....	509
Sharopov Dilshodjon Raxmatullayevich	
The role of small business enterprises in enhancing the well-being of the population in Uzbekistan	513
Djalilova Shaxlo Ismoiljon kizi	
O'zbekistonda IPOlarni tashkil etish jarayonlari tahlili	518
Alikulov Azamat Tuygunovich	
Kichik sanoat zonalarini faoliyatining iqtisodiy-statistik tahlili (Surxondaryo viloyati misolida).....	522
Ozoda Batirovna Sakiyeva	
Hududlarning innovatsion turistik salohiyatini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish	528
Xaitov Oxunjon Nomoz o'g'li	
Integrating circular economy principles in marketing and operations of grape export companies for green transition.....	534
Usmonova Diyora Mahmud kizi	
Foreign experiences of improving the quality of services in the field of tourism.....	541
Raxmonov Siyovush Turob ugli	
Z avlodining iste'dodli vakillari uchun raqobat: davlat boshqaruvi sektorining maqsadga yo'naltirilgan raqamli avlodni jalb etish strategiyalari.....	546
Nosirova Shaxzoda Bohodir qizi	
O'zbekiston Respublikasida uglerod solig'ini joriy etish orqali soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish va yashil iqtisodiyotga o'tishni jadallashtirish imkoniyatlari: ekologik, iqtisodiy va institutsional yondashuv	560
Jo'rayev Ahmad Saitnazar o'g'li	
Tijorat banklari reytingiga ta'sir qiluvchi asosiy moliyaviy ko'rsatkichlar tahlili.....	566
Karabayev Nodir Abduhamidovich	
Budjet tashkilotlarida tuziladigan moliyaviy hisobotlarning ahamiyati.....	578
Norqulova Qutlug'nigor Oloviddinovna	
Методы и критерии оценки эффективности конкурентоспособности предприятия	582
Хусейнов Рахим Али оглы	
Zamonaviy HR texnologiyalarining korxonalar samaradorligiga ta'siri: "O'zbekiston temir yo'llari" AJ tajribasi.....	589
Xursanova Gulshan Ravshan qizi	
Oliy ta'lim muassasalarida innovatsion menejment strategiyalarining samaradorligini oshirish yo'llari	593
Pulatova Dildora Abdushukurovna	
Oliy ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni qo'llashning bugungi kunda o'rni va ahamiyati.....	600
Xolmirzayeva Gulruxsor Maxammetovna	
Интеграция информационно-коммуникационных технологий в зеленую экономику: цифровые технологии для устойчивого развития.....	604
Бозорова Ирина Жуманазаровна	

Xorijiy mamlakatlarda tadbirkorlik subyektlari tomonidan mahallilashtirish asosida mahsulot ishlab chiqarishning o'ziga xos jihatlari	608
Mirzabaev Xusniddin Muxamadjonovich	
Цифровизация зеленой экономики: синергия технологий для устойчивого будущего	616
Мухамадиева Кибриё Баходировна, Умарова Надира Рахмановна, Шарипова Зулфия Шокиржоновна, Эшпулатова Хусния Мирғолиб кизи	
O'zbekistonda to'qimachilik mahsulotlari bozori va rivojlanishi	621
Alimxodjayeva Nargiza Elshodovna	
Samarqand viloyatida tikuv-to'qimachilik sanoatining rivojlanish holati va ishlab chiqarish hajmining prognozi.....	629
Ikramova Taxmina Latifovna	
Повышение эффективности управления рисками в проектах государственно-частного партнерства в сфере услуг	639
Айтбаева Гульзада Куанышбаевна	
Surxondaryo viloyati iqtisodiy o'sish darajalarini ekonometrik modellashtrish	645
Pardayeva Ma'rifat Muzaffarovna	
Зарубежный опыт развития экономики ресурсно-сырьевых регионов: модели диверсификации и возможности адаптации.....	654
Севара Кахрамоновна Хакбердиева	
Xizmat ko'rsatish sohasida raqobatbardoshlikni oshirishning ahamiyati	658
Abduvoxidova Mohinur Akmalovna	
O'zbekiston sug'urta bozorida esg va yashil moliya instrumentlaridan foydalanish holati va imkoniyatlari.....	662
Zoyirov Laziz Subxonovich	
Xorazm viloyatida transport xizmatlari ko'rsatishning amaldagi holati tahlili va uni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari	668
Sharipova Bibijon Baxtiyorovna	
Ulgurji savdo qoidalari va chakana savdodan farqli tomonlari	678
Batirova Raxima Abdujabbarovna, Xolmirzayev Ulug'bek Abdulazizovich	
Xalqaro integratsiya jarayonlarida raqamli iqtisodiyotning o'rni.....	684
Zaripov Xurshid Zakir o'g'li	
Mahalliy budjetlar daromadlari va xarajatlarining hozirgi holati	690
Himmatov Abdisamat Xalilovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida aholining moliyaviy madaniyatini rivojlantirish muammolari va istiqbollari.....	696
Abdurazakova Nargiza Rixsibayevna	
Цели устойчивого развития и роль цифровых платформ в сфере трудовой миграции	702
Газиёва Сулхия Саидмашрафовна	
Onlayn savdo maydonchalarida mijoz sodiqligini shakllantirishda marketing strategiyalarining o'rni	706
Baxromov Xudoyor Xabibullo o'g'li	
Методологические основы оценки эффективности «зеленых» технологий в строительном секторе.....	710
Тожиева Дилфуза Бабамуратовна	
Korxonalarda moliyaviy instrumentlar auditi masalalarini rivojlantirish.....	715
Mahmudov Saidjamol Kadirjanovich	
O'zbekiston Respublikasi soliq ma'murchiligini takomillashtirish jarayonlari	722
Mahmudova Sevara Rahmat qizi, Almardonov Muxammadali Ibragimovich	
Improving the efficiency of modern housing fund management system	726
D.A. Berdiyeva, Aminova Naima Umar qizi	
Kichik va o'rta biznes subyektlari eksport salohiyatini rivojlantirish mexanizmini takomillashtirish	731
Abduqahhorov Azizbek Abdullo o'g'li	

From Science to Business: How Universities Stimulate Innovation.....	735
A. Bobozhonov, A.M. Shatre, V. Kirilova Vladimirova, R.Kh. Karlibaeva	
Tashkilotlarda risklarni boshqarish strategiyalarining samaradorligini baholash: nazariy va amaliy yondashuvlar	740
Husanova Dilnura Mamrajab qizi	
Turli mulkchilik shakllaridagi xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining ekologik auditing nazariy jihatlarini	744
Abdullayev Xurshidjon Nazrullo o'g'li	
Sanoat korxonalarida innovatsion boshqaruv samaradorligini oshirish omillari.....	749
Ne'matullayev Abdurasulxon Ximaydulla o'g'li	
Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida innovatsion korxonalar boshqaruvi tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi amal qilish xususiyatlari	755
Naimov Azamat Xikmatovich	
Mamlakatimizda chet el investitsiyasi ishtirokidagi korxonalalar faoliyatini rivojlantirish.....	758
Qurbonov Javlonbek Jurabekovich, Shuxratov Azizbek A'zamjon o'g'li	
Quritilgan organik mevalar eksportini rivojlantirishda yashil marketing strategiyalaridan foydalanish.....	764
Xidirov Shohrux Bobir o'g'li	
O'zbekiston Respublikasida xizmatlar sohasining asosiy ko'rsatkichlari.....	769
Ernazarov Gulam Bekbayevich	
Kichik biznes subyektlarida innovatsion faoliyatni baholash va rivojlantirish mexanizmlari.....	774
Mavrolov Ravshan Nematjonovich	
Barqaror rivojlanish va korxonalarda barqarorlikni ta'minlash zaruriyati.....	780
Yakubova Dilfuza	
Yashil iqtisodiyot sharoitlarida barqaror rivojlanish, yashil texnologiyalar va ekologik menejmentning o'rni	785
Dilmurodov Abbas Anvar o'g'li	
Qishloq xo'jaligi sohasi faoliyatini davlat tomonidan muvofiqlashtirish va boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish	788
Tuxtamishev Shodimurod Qurbonboyevich	
Tijorat banklarida chakana bank xizmatlarini rivojlantirish.....	795
Axmedov G'ofurjon G'ulomjonovich	
Turizm sohasini ekonometrik modellashda qo'llaniladigan ekonometrik usullar va amaliy imkoniyatlar	801
Shukurov Ikrom Abdurashitovich	
Sanoat tarmoqlarida investitsiyalar strukturasining iqtisodiy samaradorligi va innovatsiyalarni rag'batlantirish.....	807
Xikmatillayeva Dildora Shavkat qizi	
Mintaqa ziyorat turizmi samaradorligini oshirishda ekonometrik modellardan foydalanish.....	812
O'rinova Durdona Botir qizi	
Kichik biznes rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni pest (siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy-demografik, texnologik omillar) tahlili.....	816
Israilov Rustam Ibragimovich	
Qazib olish sanoati korxonalarini moliyaviy sog'lomlashtirishda muammolar va salbiy omillar: tahlil va zamonaviy yondashuvlar	825
Abduraxmanov Davron Burxanjonovich	
O'zbekistonning milliy merosi boyliklaridan turizmga foydalanish yo'llari	830
Samarov Xonqul Qahhorovich	
Iqtisodiy rivojlanish jarayonida investision resurslarning mutanosib taqsimlanishi: samaradorlik va ustuvor yo'nalishlar	835
Otaboyev Feruzbek Oybek o'g'li	
Iqtisodiyotning ekologik transformatsiyasi sharoitida ijtimoiy o'sishni indikativ baholash metodologiyasi.....	841
Ibrogimov Sherzodbek Xalimjon o'g'li	

Bojxona xizmati fiskal faoliyatini takomillashtirish istiqbollari.....	847
Pardayev To'liqin Nasirovich, Farxodov Farrux Furqatovich, Nomozov Abduvoxid bdurazzoq o'g'li	
Механизмы устойчивого управления малым и средним бизнесом в условиях цифровизации и внедрения искусственного интеллекта.....	852
Зокирова Фарангиз Тулкиновна	
Yashil bank xizmatlari va uni joriy etish bilan bog'liq muammolar.....	862
Makhmudova Mukhlisa Kodirjon kizi	
Barqaror qishloq xo'jaligi ta'minot zanjirlarida transport tizimlarini optimallashtirish	867
Turdiyeva Irodaxon Ismoil qizi	
Moliyaviy rejalashtirishning ijtimoiy-iqtisodiy mazmuni	874
Pardayev Jamshid Muzaffarovich	
Mintaqa sanoatida kichik biznesni qo'llab-quvvatlash va infratuzilmasini tashkil etish	881
Salayev Jasurbek Komilovich	
Surxondaryo viloyatida 2010–2024-yillardagi yalpi hududiy mahsulotining iqtisodiy statistik tahlili.....	888
Ismoilov Davronbek Ilxomjon o'g'li	
Yashil obligatsiyalar va barqaror moliyalashtirishning davlat qarzi siyosatiga ta'siri.....	893
Tilabov Nasrulla Tashmurotovich	
Модели Альтмана и Таффлера как инструмент диагностики финансовой устойчивости предприятий.....	897
Утемуратова Бибихон Даниловна	
Individual tadbirkorlik va mustaqil bandlik asosida olinadigan daromadlarni soliqqa tortishning fundamental asoslari	903
Yakubov San'abek Ravshanbekovich	
China's trade relations with Central Asia: an empirical analysis based on the trade gravity model.....	912
Ye Maoqing	
O'zbekistonda turizm sohasida smart texnologiyalar joriy etishning holati va yo'nalishlari.....	920
Qutbiddinov Shamsiddin Kamoliddin o'g'li	
Application of modern information systems in the assessment of the technical condition of the equipment of electrical energy networks.....	924
Sobirov Muzaffar Azatovich	
Стратегическое управление экономическим потенциалом Узбекистана.....	932
Садуллаева Муслимахон Саидамировна	
Auditda raqamli texnologiyalarni qo'llash tarixi va istiqbollari	936
Muydinov Erkin Djamalidinovich	
Bank majburiyatlari va aktivlarining vaqtinchalik nomutanosibliklari riskini kamaytirish.....	940
Ibrohimov D.M.	

BANK MAJBURIYATLARI VA AKTIVLARINING VAQTINCHALIK NOMUTANOSIBLIKLARI RISKINI KAMAYTIRISH

Ibrohimov D.M.

Renessans ta'lim universiteti iqtisodiyot kafedrası dotsent v.b

Annotatsiya: Ushbu maqolada bank faoliyatida uchraydigan asosiy moliyaviy xatar turlaridan biri bo'lgan vaqtinchalik va qiymat nomutanosibliklarning mazmuni, sabablari hamda ularni boshqarish strategiyalari tahlil qilinadi. Bank aktivlari va majburiyatlari o'rtasida yuzaga keladigan vaqtinchalik nomutanosibliklar bankning qisqa muddatli likvidligini buzishi mumkin, qiymat nomutanosibliklar esa foiz stavkalaridagi o'zgarishlarga bog'liq ravishda bank rentabelligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Muallif ushbu risklarni aniqlash, baholash va kamaytirishga qaratilgan zamonaviy yondashuvlar — aktiv va majburiyatlarni boshqarish (ALM), GAP tahlili, duration tahlili va ssenariy modellash kabi usullarni yoritadi. Shuningdek, maqola bank menejerlari, moliyaviy tahlilchilar va iqtisodiy tadqiqotchilar uchun amaliy ahamiyatga ega bo'lib, moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim nazariy hamda amaliy tavsiyalarni taklif etadi.

Kalit so'zlar: nomutanosiblik risklari, hejj qilish strategiyalari, portfelni diversifikatsiya qilish, forward va futures shartnomalari.

Abstract: This article analyzes the nature, causes, and management strategies of one of the key financial risks in banking activities — temporal and value mismatches. Temporal mismatches between a bank's assets and liabilities can disrupt its short-term liquidity, while value mismatches may negatively affect the bank's profitability due to fluctuations in interest rates. The author highlights modern approaches to identifying, assessing, and mitigating these risks, including Asset and Liability Management (ALM), GAP analysis, duration analysis, and scenario modeling. The article holds practical significance for bank managers, financial analysts, and economic researchers, offering essential theoretical and practical recommendations for ensuring financial stability.

Key words: mismatch risks, hedging strategies, portfolio diversification, forward and futures contracts.

Аннотация: В данной статье анализируются сущность, причины и стратегии управления одним из основных видов финансовых рисков в банковской деятельности — временными и стоимостными несоответствиями. Временные несоответствия между активами и обязательствами банка могут нарушить его краткосрочную ликвидность, в то время как стоимостные несоответствия могут отрицательно повлиять на рентабельность банка из-за колебаний процентных ставок. Автор рассматривает современные подходы к выявлению, оценке и снижению этих рисков, такие как управление активами и обязательствами (ALM), GAP-анализ, анализ дюрации и моделирование сценариев. Статья представляет практический интерес для банковских менеджеров, финансовых аналитиков и экономических исследователей, предлагая важные теоретические и прикладные рекомендации по обеспечению финансовой стабильности.

Ключевые слова: риски несоответствия, стратегии хеджирования, диверсификация портфеля, форвардные и фьючерсные контракты.

KIRISH

Bank tizimi har qanday mamlakatning moliyaviy infratuzilmasining asosiy tayanchlaridan biri hisoblanadi. Banklar o'z faoliyati davomida turli xil moliyaviy xizmatlarni ko'rsatish bilan birga, yuqori darajadagi risklarni ham boshqarishga majbur bo'ladi. Shunday risklardan biri — aktivlar va majburiyatlar o'rtasidagi vaqtinchalik nomutanosiblik riski bo'lib, u bankning likvidlik holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Mazkur risk bank balansining aktiv va passiv qismlaridagi muddatlar muvozanatining buzilishi natijasida yuzaga keladi. Bunda bank qisqa muddatli majburiyatlarini bajarishi lozim bo'lgan bir vaqtda, uning aktivlari uzoq muddatli bo'lishi mumkin. Bu esa bankni naqd pul oqimlarining yetishmasligi, likvidlik inqirozi yoki foiz stavkalaridagi salbiy o'zgarishlarga qarshi zaif holatga keltiradi.

Ushbu maqolada bank faoliyatida vaqtinchalik nomutanosibliklarning sabablari, ularning bank barqarorligiga ta'siri va ushbu riskni kamaytirish bo'yicha qo'llaniladigan zamonaviy usullar tahlil qilinadi. Shuningdek, aktiv va majburiyatlarni boshqarish (ALM) hamda GAP tahlili kabi strategik yondashuvlar orqali mazkur muammoni samarali hal etish yo'llari ko'rib chiqiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Banklar faoliyatida vaqtinchalik nomutanosibliklar riskini boshqarish bo'yicha turli nazariy yondashuvlar va amaliy tavsiyalar ko'plab ilmiy-adabiy manbalarda keng yoritilgan. Quyida ushbu yo'nalishda muhim hisoblangan asosiy adabiyotlar va ularning mazmuniga qisqacha sharh beriladi:

Rose, P. S. & Hudgins, S. C. – “Bank Management and Financial Services”. Ushbu darslikda banklarning aktiv va majburiyatlarini boshqarish (ALM – Asset and Liability Management) tizimi chuqur tahlil qilinadi. Mualliflar vaqtinchalik nomutanosibliklar riskini baholashda GAP tahlili, likvidlik tahlili va foiz stavkalari riskini boshqarish usullarini muhim deb hisoblaydi. Shuningdek, ALM siyosatining bank daromadlilikiga va barqarorligiga ta'siri ko'rsatib o'tilgan.

Saunders, A. & Cornett, M. – “Financial Institutions Management: A Risk Management Approach”. Bu manbada moliyaviy institutlar, xususan banklar duch keladigan asosiy risklar – kredit riski, likvidlik riski, foiz stavkasi riski va vaqtinchalik nomutanosiblik riski haqida so'z yuritiladi. Mualliflar bank balansining muddatli tuzilmasini muvozanatli yuritishning strategik ahamiyatini ta'kidlaydi.

Бланк, И. А. – “Управление банковской ликвидностью” (Bank likvidligini boshqarish). Ushbu rus tilidagi monografiyada bank likvidligi va uning boshqaruvi chuqur o'rganilgan. Vaqtinchalik nomutanosibliklar likvidlik inqirozining asosiy sababi sifatida ko'riladi. Muallif likvidlik bo'yicha prognozlash modellari va ALM strategiyalarini amaliy jihatdan sharhlaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tijorat banklari aktivlarining samaradorligi bank foydasining shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu ko'rsatkich orqali bankning investitsiya siyosati, kredit faoliyati, riskni boshqarish sifati va resurslardan foydalanish samaradorligi baholanadi. Rentabellik bank faoliyatining moliyaviy samaradorligi, kapital aylanishi va bozordagi barqarorlik holatini ifodalaydi. Shu jihatdan ROA (aktivlar daromadlilikigi), ROE (kapital daromadlilikigi), foiz marjasi va sof foiz daromadlari kabi asosiy sintetik ko'rsatkichlar asosida bank faoliyatini baholash tizimi shakllantirildi.

Shuningdek, banklar samaradorligini boshqarishda risklar, kredit siyosati, likvidlik darajasi va diversifikatsiya darajasi bilan bog'liq omillar alohida ahamiyat kasb etadi. Bank samaradorligini oshirish bo'yicha xorijiy tajriba tahlili shuni ko'rsatadiki, barqaror rentabellik ko'rsatkichlari qat'iy nazorat, raqamlashtirish, risklarni modellash hamda daromadlarni diversifikatsiyalash orqali ta'minlanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Maqola tahliliy qismida O'zbekiston Respublikasi bank tizimining so'nggi yillardagi faoliyati keng miqyosda iqtisodiy-statistik usullar asosida tahlil qilindi. Jumladan, aktivlarning tarkibi, kredit portfeli, sof foyda, daromadlar va rentabellik ko'rsatkichlari, jumladan ROA va ROE dinamikasi o'rganildi. Shuningdek, “Ipoteka bank” va “Davr bank” kabi tijorat banklari misolida ularning rentabellik holati, kapital strukturasi o'zgarishi, foyda shakllanishi va amaliy tajribalari tahlil qilindi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, banklarning aktivlari hajmi o'sayotgan bo'lsa-da, ularning samaradorligi muayyan yillarda pasayish tendensiyasiga ega bo'ldi. Masalan, umumiy bank tizimida 2023–2024-yillarda ROA ko'rsatkichi 2,6 foizdan 1,4 foizgacha tushgan. Bunda sof foizli daromadlarning aktivlar, majburiyatlar va kreditlar nisbati tahlili bank faoliyatining ichki strukturaviy nomutanosibliklarini aniqlashga yordam berdi.

Maqola ilmiy-innovatsion qismida “amaldagi bozor stavkasi”dan foydalanishga asoslangan tahliliy model taklif qilindi. Ushbu model orqali banklar o'zlarining real operatsion samaradorligini bozor stavkalari bilan solishtirish asosida tahlil qilish imkoniga ega bo'ladi. Model aktiv va passiv operatsiyalar bo'yicha bozor kurslarining ta'sirini hisobga olgan holda “potensial foyda” yoki “nisbiy zarar” ko'rsatkichlarini aniqlash imkonini beradi.

Mazkur yondashuv banklar uchun qaror qabul qilishda qo'shimcha analitik vosita bo'lib xizmat qilishi, likvidlik va riskni boshqarishda qo'llanishi mumkin. Modeldan foydalanish orqali bank o'z samaradorligini

optimallashtirish, resurslardan oqilona foydalanish va bozordagi raqobatbardoshligini oshirish imkoniyatini qo'lga kiritadi.

Tadqiqot asosida tijorat banklari aktivlarining samaradorligini oshirish bo'yicha quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

- bank aktivlari tarkibini optimallashtirish va foydali aktivlar ulushini oshirish;
- sektorlar bo'yicha kredit portfelining diversifikatsiyasini ta'minlash;
- investitsion faoliyatni kengaytirish va kapital resurslardan samarali foydalanish;
- bank ichki boshqaruv tizimini KPI, RAROC va boshqa indikatorlar asosida kuchaytirish;
- raqamli transformatsiyani jadallashtirish va avtomatlashtirilgan monitoring tizimlarini joriy etish;
- Basel va OECD xalqaro standartlarini joriy qilish orqali risklar va foydalilikni muvozanatlash.

Ushbu maqola ishida tijorat banklari aktivlarining samaradorligini oshirishga qaratilgan nazariy, tahliliy va amaliy yondashuvlar tizimli asosda yoritildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatmoqdaki, bank faoliyatining muvaffaqiyati ko'p jihatdan ularning aktivlar tuzilmasi, boshqaruv sifati va raqobatbardoshlik darajasiga bog'liqdir. O'zbekiston bank tizimining rivojlanayotgan bosqichida maqolada ilgari surilgan yondashuvlar va model tavsiyalari amaliyot uchun katta ahamiyatga ega bo'lib, ularni joriy etish banklarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash va investitsiyaviy jozibadorligini oshirishga xizmat qiladi.

Bank faoliyatida aktiv va majburiyatlar o'rtasidagi muvozanat — moliyaviy barqarorlik va likvidlikning asosiy garovidir. Vaqtinchalik va qiymat nomutanosibliklar bankning likvidlik darajasiga, foiz stavkasi riskiga, rentabellikka hamda umumiy moliyaviy xavfsizligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, ushbu risklarni samarali boshqarish va minimallashtirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqilishi lozim.

Bank balansida mavjud bo'lgan aktivlar va majburiyatlar muayyan muddatlarda likvidlikka aylanish xususiyatiga ega. Agar bank o'z majburiyatlarini muddati kelganda to'lay olmasa, bu moliyaviy likvidlik inqiroziga olib kelishi mumkin. Shu sababli, aktiv va passivlar o'rtasidagi vaqtinchalik muvozanatni saqlash zarur hisoblanadi.

Bundan tashqari, bank balansidagi aktiv va majburiyatlar bozor qiymatining keskin o'zgarishlariga ham ta'sirchan. Ayniqsa foiz stavkalari, inflyatsiya va valyuta kursining tebranishi kabi omillar qiymat nomutanosibligiga olib keladi, bu esa bankning sof daromadiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ushbu risklarni kamaytirishning asosiy yo'nalishlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Aktiv va majburiyatlar muddatlarini uzviylashtirish (match making). Tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda aktiv va majburiyatlarning muddatlar bo'yicha muvofiqligi muhim ahamiyatga ega. Bu yondashuv bank balansining strukturaviy barqarorligini ta'minlab, likvidlik inqirozlari ehtimolini sezilarli darajada kamaytiradi.

Banklar qisqa muddatli majburiyatlar hisobiga uzoq muddatli aktivlarni moliyalashtirsa, likvidlik muvozanati buziladi. Masalan, joriy depozitlar hisobidan uzoq muddatli ipoteka kreditlarini berish bankning to'lovga layoqatlilikiga xavf tug'diradi. Shu sababli aktivlar va majburiyatlar o'rtasida muddatlar bo'yicha "match" tamoyilini saqlash va ularning parallel harakatini ta'minlash zarur.

Ilmiy manbalarga ko'ra, aktiv va passivlar muddatlarini muvofiqlashtirish bankka likvidlikni yo'qotmasdan rentabellikni oshirish imkonini beradi. Bu yondashuv ayniqsa foiz stavkalari tebranishi sharoitida xavfsiz investitsiya qarorlarini qabul qilish uchun muhim hisoblanadi.

2. Gap-analyse (oraliq farq) metodidan foydalanish. Gap tahlili — aktivlar va majburiyatlarning muddati bo'yicha bo'shliqlarni aniqlovchi analitik vositadir. U orqali banklar muayyan vaqt oralig'ida yuzaga keladigan likvidlik nomutanosibligini oldindan bashorat qiladi.

Bu metodda har bir aktiv va majburiyat qaytarilish muddati bo'yicha guruhlariga ajratiladi (masalan: 1–30 kun, 31–90 kun, 91–180 kun va h.k.). Har bir oraliqda "ochiq pozitsiya" (gap) aniqlanadi:

Ijbiy gap (aktivlar majburiyatlardan ko'p) — ortiqcha likvidlik;

Salbiy gap (majburiyatlar ko'p) — likvidlik bosimi.

Mazkur metod bo'yicha olingan tahlil natijalari banklarga likvidlik darajasini muvozanatli saqlash va muddatlar o'rtasida aktivlar joylashtirish strategiyasini ishlab chiqish imkonini beradi. Bu, o'z navbatida, foiz stavkalari riskini ham boshqarishga xizmat qiladi.

3. Foiz stavkasi riskini boshqarish. Foiz stavkasi risklari bank daromadiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan eng muhim moliyaviy risklardan biridir. U aktiv va majburiyatlarning qayta narxlash muddatlari o'rtasidagi tafovut natijasida yuzaga keladi. Masalan, bankning aktivlari (kreditlar) uzoq muddatli, ammo resurslari (depozitlar) qisqa muddatli bo'lsa, foiz stavkasining oshishi daromadni kamaytiradi.

Foiz riskini boshqarish uchun banklar:

duration gap metodidan (aktiv va passivlar sezgirligini solishtirish) foydalanadilar;

kreditlar va resurslar foizlarini "floater" tizimda belgilashadi (ya'ni foizlar bozor stavkasiga bog'langan holda);

derivativ instrumentlar (swaps, futures) orqali foiz tebranishlariga qarshi hedj qiladilar.

Bunday yondashuv foiz marjasi barqarorligini saqlashga, ya'ni sof foiz daromadini prognozlash va himoya qilishga xizmat qiladi.

4. Likvidlikni prognoz qilish va stress-testlar o'tkazish. Likvidlik riskini boshqarishda eng muhim yondashuvlardan biri stress-testlar orqali turli inqiroz stsenariylarini modellashtirish va prognozlashdir. Banklar ichki siyosat hujjatlarida "likvidlik darajasining minimal chegarasi"ni belgilash orqali favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlikni mustahkamlashadi.

Stress-testlar orqali quyidagilar aniqlanadi:

- katta hajmda depozitlar chiqib ketgan holatda likvidlik yetarliligi;
- kredit portfelining katta qismi to'lanmasa, bu foydaga qanday ta'sir qiladi;
- valyuta kursining keskin o'zgarishi yoki foiz stavkasi tebranishining oqibatlarini.

Bu yondashuv bankka "eng yomon holatlar"ga tayyor turish imkonini beradi va risklarni oldindan kamaytiradi.

5. Hedj qilish strategiyalarini qo'llash. Nomutanosiblik risklarini kamaytirishda hedj (hedging) strategiyalari muhim ahamiyatga ega. Hedj qilish — bu valyuta, foiz yoki tovar narxlarining o'zgarishidan kelib chiqadigan zararlarni kompensatsiya qilishga yo'naltirilgan moliyaviy himoya vositasidir.

Tijorat banklari quyidagi vositalardan foydalanadi:

- Forward va futures shartnomalari — valyuta risklarini boshqarish;
- Interest rate swaps — foiz stavkasi riskini hedj qilish;
- Options — kutilmagan narx o'zgarishlariga qarshi himoya.

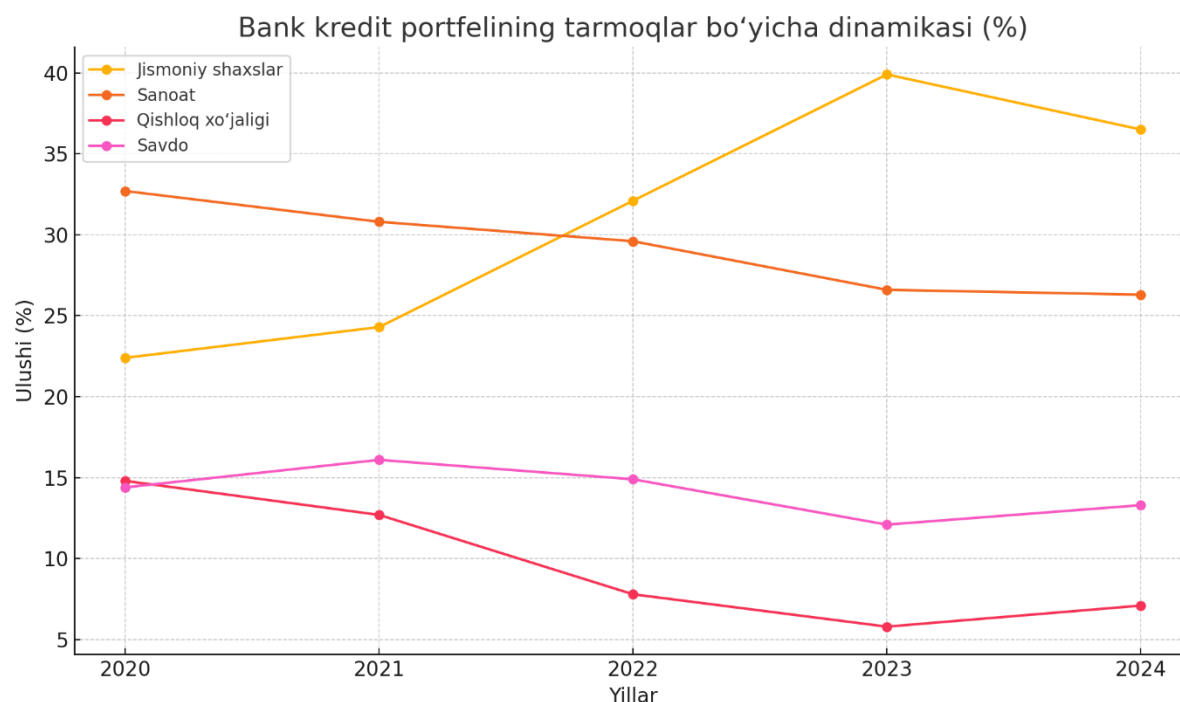
Bu yondashuv bank daromadining barqarorligini ta'minlab, yuqori tavakkalchilikli holatlarda yo'qotishlarni minimallashtiradi.

6. Aktiv va majburiyatlar portfelini diversifikatsiyalash. Bank risklarini kamaytirishda portfel diversifikatsiyasi asosiy tamoyillardan biridir. Unga ko'ra, aktivlar va majburiyatlar:

- tarmoqlar bo'yicha;
- hududlar bo'yicha;
- muddatlar bo'yicha;
- valyutalar bo'yicha diversifikatsiyalanadi.

Masalan, kredit portfelini faqat sanoat yoki savdo tarmog'ida jamlanib qolmasligi kerak. Shu bilan birga, bank depozitlar tarkibini faqat jismoniy shaxslar mablag'i emas, balki yuridik shaxslar va moliyaviy institutlar hissasi orqali ham boyitishi zarur.

Bu yondashuv bankni individual risklarga bog'lanib qolishdan saqlaydi va nomutanosiblik xavfini pasaytiradi (1-rasm).

1-rasm. O'zbekistondagi tijorat banklari kredit portfelining tarmoqlar bo'yicha dinamikasi¹

¹ cbu.uz-O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki veb-sayti ma'lumotlari asosida muallif tomondan tayyorlandi

Yuqoridagi grafikda 2020–2024-yillar davomida bank kredit portfelining tarmoqlar bo'yicha qanday o'zgarib borganini ko'rish mumkin. Ayniqsa, jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlar ulushining tez ortgani va boshqa tarmoqlar ulushining nisbatan pasaygani diversifikatsiya darajasining pastligini ko'rsatadi.

Bank faoliyatining barqarorligi va samaradorligini ta'minlashda aktivlar hamda majburiyatlar o'rtasidagi vaqtinchalik va qiymat jihatdan muvozanatni saqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur bo'limda olib borilgan tahlillar asosida shuni ta'kidlash mumkinki, aktiv va passivlarning muddatli nomutanosibligi, foiz stavkalari tebranishi, likvidlik tanqisligi hamda sektoral konsentratsiya bankning moliyaviy xavfsizligiga bevosita tahdid soladi.

Bo'limda ko'rib chiqilgan analitik yondashuvlar — aktiv va majburiyatlar muddatlarini uzviylashtirish, gap-tahlil, foiz stavkasi riskini boshqarish, stress-testlar, hedj qilish strategiyalari va portfel diversifikatsiyasi kabi zamonaviy vositalar bank risklarini samarali nazorat qilish imkonini beradi. Ayniqsa, real statistik ma'lumotlar va amaliy misollar orqali isbotlanganidek, risklarni oldindan baholash va ularni yumshatish bo'yicha chora-tadbirlarni tizimli amalga oshirish bank samaradorligini oshirish bilan birga, uning likvidligi va kredit portfeli sifatini mustahkamlashda ham muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Bundan tashqari, kredit portfelining muvozanatsiz tarkibi (masalan, jismoniy shaxslarga haddan tashqari ko'p ajratilgan kreditlar) sektoral risklarning ortishiga sabab bo'lmoqda. Bu esa banklar tomonidan kredit siyosatini diversifikatsiya qilish hamda kapital va resurslarni faol ravishda boshqarish zaruratini yanada oshirmoqda.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Banklarning moliyaviy barqarorligi va samarali faoliyati ko'p jihatdan aktivlari va majburiyatlari o'rtasidagi vaqtinchalik nomutanosibliklarni boshqarishga bog'liqdir. Ushbu nomutanosibliklar, ayniqsa, bankning likvidlik holatini zaiflashtirishi va foiz stavkalaridagi o'zgarishlar natijasida bank daromadlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, vaqtinchalik nomutanosibliklarning oldini olish va kamaytirish uchun zamonaviy risk boshqaruvi vositalari, xususan aktiv va majburiyatlarni boshqarish (ALM), GAP tahlili, duration va ssenariy modellashtirish usullari samarali vositalardir. Banklar ushbu metodlarni tatbiq etish orqali moliyaviy xatarlarni minimallashtirishi va o'z faoliyatining barqarorligini ta'minlashi mumkin.

Takliflar:

Aktiv va majburiyatlarni boshqarish tizimini takomillashtirish. Banklar o'z ALM tizimlarini rivojlantirib, muddatlar bo'yicha aktiv va passivlarni muvozanatlashga alohida e'tibor qaratishi zarur.

GAP tahlili va foiz stavkasi riskini doimiy monitoring qilish. Banklar GAP tahlilini muntazam amalga oshirib, foiz stavkalaridagi o'zgarishlar ta'sirini oldindan prognoz qilishi va risklarni kamaytirish choralari ko'rishi lozim.

Raqamli texnologiyalarni joriy etish. Risklarni aniqlash va boshqarish jarayonlarini avtomatlashtirish uchun ilg'or raqamli texnologiyalarni qo'llash bank faoliyatining samaradorligini oshiradi.

Markaziy bank tomonidan qo'llab-quvvatlash. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki banklar uchun aktiv va majburiyatlarni boshqarish bo'yicha metodik tavsiyalarni yangilab borishi va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash uchun qo'shimcha vositalar ishlab chiqishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Rose, P. S., & Hudgins, S. C. (2013). *Bank Management and Financial Services*. McGraw-Hill Education.
2. Saunders, A., & Cornett, M. M. (2018). *Financial Institutions Management: A Risk Management Approach*. McGraw-Hill Education.
3. Бланк, И. А. (2010). *Управление банковской ликвидностью*. Москва: Финансы и статистика.
4. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2022). *Banklar faoliyati bo'yicha yillik hisobot*. Toshkent.
5. Abdurahmonov, X., Toshpo'latov, Sh., & Yusupov, M. (2020). Banklarda aktiv va majburiyatlarni boshqarish muammolari. *Iqtisodiyot va moliya jurnal*, 5(12), 45-53.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 9

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
